

УДК 340.15

ЗНАЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ РЕФОРМИ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО У ДЕРЖАВОТВОРЕННІ УКРАЇНИ

Толкач А.М.

Науково-навчальний інститут права та соціальних технологій
Чернігівського національного технологічного університету

У статті висвітлено значення запровадження християнства Володимиром Великим для подальшого державотворчого процесу в Україні. Проаналізовані особливості переходу від язичництва до християнства та розкрито проблема вибору релігії на користь східного християнства. Автор розкриває вирішальне значення рішення князя Володимира щодо запровадження християнства для формування українців як нації, з самобутньою культурою і релігійними віруваннями.

Ключові слова: Володимир Великий, князь, релігія, реформа, християнство, язичництво.

Постановка проблеми. В 2015 р. виповнилося 1000-ліття від дня смерті князя Володимира Великого, і ми маємо змогу, ще раз оцінити встановлення християнства як важливий крок для нашої держави від часів Київської Русі до непростого сьогодення.

Сьогодні відбувається бурхливий процес духовного і національного відродження України, в контексті якого відбувається наше національно-релігійне самовизначення. Зараз спостерігається відновлення діяльності багатьох християнських конфесій, а також збільшується інтерес до християнства, як однієї із світових релігій. Все це призводить до намагань дати відповідь на одне з найважливіших питань нашої історії, яке значення для нашої держави, для нашої нації мало запровадження християнства як державної релігії у 988 році.

Метою статті є розкрити вирішальне значення релігійної реформи Володимира, результатом якої стало запровадження християнства на території Київської Русі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання переходу Київської Русі від язичництва до християнства займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: М.Ю. Брайчевський, М.Є. Горелов, Б.Д. Греков, М.Ф. Котляр, Г. Ловмянський, О.П. Моця, О.О. Рафальський, В.М. Ричка, О.Н. Саган, О.П. Толочко, П.П. Толочко та ін.

Виклад основного матеріалу. Християнство проникло на терени України ще в середині першого тисячоліття. Уже у X ст. християнство стало панівною релігією в Європі. На Русі про нього також було відомо задовго до релігійних реформ Володимира Великого: християнами були Ас-

кольд і Дір. Достовірним є факт хрещення княгині Ольги у 958 р.

Володимир на початку свого княжіння був прихильником старої язичницької віри, яку намагався використати в державних цілях.

За час свого київського княжіння Володимир провів дві релігійні реформи на Русі: перша – язичницька (980 рік), друга – введення християнства (988 рік). Щодо першої релігійної реформи, то «Повість минулих літ» у статті під 980 роком (6488 рік від створення світу) розповідає так: «И нача княжити Володимерь в Києвѣ единѣ, и постави кумиры на холму внѣ двора теремнаго: Перуна древяна, а главу его сребрену, а усѣ златѣ, и Хърса, Дажьбога, и Стрибога, и Симарьгла, и Мокошь. И жряху имѣ, наричюще я богы, и привожаху сыны своя и дщери, и жряху бѣсомѣ, и оскверняху землю требами своими. И оскверни ся кровьми земля Руска и холмо-тъ...» [1, с. 37].

Подібним чином провадилася язичницька реформа і в Новгороді – «другій столиці» Київської Русі: «Володимерь же посади Добрыну, уя своего, в Новѣгородѣ. И пришедѣ Добрына Ноугороду, постави кумира над рѣкою Волховомѣ, и жряху ему людѣ ноугородѣстии аки богу» [1, с. 37].

Існує давня і впливова наукова теорія, стосовно якої дії Володимира тлумачаться як організація князем цілого «язичницького пантеону». Реформа язичництва, як припускають дослідники була покликана зримо об'єднати різномірні місцеві культури різноманітних частин Русі в єдиний державний культ і в такий спосіб унаочнити й підтвердити ідеологічну та державну єдність [2, с. 106].

Дослідники Київської Русі О.П. Толочко і П.П. Толочко звертають увагу на те, що не зафіксовано існування язичницьких капищ, які б демонстрували пантеон богів у слов'ян. Із письмових джерел та археологічних досліджень, ми знаємо, що слов'янські святилища здебільшого були присвячені одному божеству, а сама ідея систематизованого «пантеону» є проблематичною для слов'янських релігійних уявлень.

Ці вчені вказують на те, що є підстави вважати, що в початковій версії подій Володимир встановлює у Києві одного ідола Перуна і симетрично Добрына встановлює тільки Перуна у Новгороді. Лише один із пізніших літописців (згодом Никон, що писав у 70-х рр. або редактор Навчального зводу 90-х роках XI ст.) блиснув ерудицією й додав імена решти божеств, створивши, таким чином, пантеон. Однак він не відредагував текст ретельно і, занотовуючи у іншому місці повалення Володимиром кумирів згадає лише Перуна [2, с. 107].

Їх припущення розділяє польський дослідник слов'янських вірувань Г. Ловмянський, який вважає, що той пантеон про якого ми читаємо у літописі, народився з уяви пізнішого ченця – літописця, що століттям пізніше здійснив розшук імен язичницьких божеств і все, що йому вдалося зібрати по різних джерелах приписав Володимир [3].

Отже, описуючи пантеон божеств Володимира, літописець висловлює позицію, що князь перш ніж звернутися до християнства, випробував граничні можливості язичництва і розчарувався в них. Треба зауважити, що і до тепер багато дослідників підтримують цю версію.

Але не треба забувати історичний хід історії, який нам показав, що язичництво існувало у роз-

винутих античних цивілізаціях і не є релігією виключно примітивного суспільства. В кінці X ст. Київська Русь досягла такого ступеня розвитку, що старі культури стали гальмувати подальшу інтеграцію суспільства.

Закономірний хід історичного розвитку призвів до того, що релігійна система язичництва прийшла в протиріччя, з одного боку, зі структурою суспільства того часу, а з іншого боку, з політикою об'єднання великих князів [4, с. 67].

Тому на цьому етапі розвитку язичництво не спроможне було задовольнити ідеологічні потреби Русі, що і стало спробою язичницької реформи та її провалу.

Таким чином, у X ст. перед Київською Руссю виникла проблема вибору релігії. Християнські європейські країни негативно ставилися до «варварських» країн, тому для зміцнення авторитету потрібно було діяти більш радикальніше. Запровадження нової державної монотеїстичної релігії стало життєвою необхідністю [5, с. 49].

У «Повісті временних літ» є повідомлення, що об'єктом вибору було декілька релігій, поширених на той час у сусідніх з Київською Руссю країнах. Вони проникали на Русь: іслам (Волжсько – Камська Болгарія), іудаїзм (Хазарія), християнство в його західному (католицькому) і східному (православному) різновидах. Вибір було зупинено на християнстві візантійського зразка [6, с. 179].

Літописи засвідчують, що Володимир зробив вибір східної гілки християнства через особливу красу богослужіння. Але реальні причини були інші.

По-перше, дана релігія була добре знайомою для русинів. По-друге, відповідно до візантійської моделі християнства світська влада домінувала над релігією, що збільшувало вплив великого князя. По-третє, візантійське православ'я знайомило Русь з християнським віровченням рідною мовою, що прискорювало і спрощувало процес поширення нової релігії [7, с. 171].

Б. Рибаків у своєму дослідженні зазначає, що факт прийняття християнства як панівної релігії зумовив низку важливих наслідків. По-перше, християнство як, загальноприйнята в Європі релігія, ще більше зблизила Давньоруську державу з рештою Європи.

По-друге, церковна організація, створена греками (візантійцями), зайняла досить визначне місце в історії київського суспільства і стала новим і сильним знаряддям впливу на маси з метою подальшого їх підкорення державній владі.

По-третє, християнська церква укріпила значення князівської влади в Києві і зміцнила зв'язок між частинами держави.

По-четверте, візантійська церква, намагаючись долучити Русь до вікової візантійської культури, сприяла підняттю культури у державі [8, с. 478].

Хрещенню передували воєнно-політичний союз Русі з Візантією, укладений десь близько 897 р. За цим договором київський князь мав послати загім на придушення бунту полководця Варди Фоки. За це імператор обіцяв видати за Володимира свою молодшу сестру Анну. Князь виконав свою обіцянку, от візантійський імператор Василь II відмовився виконувати обіцянку. Тоді розлучений Володимир після 6 місяців облоги

захопив візантійське місто Херсонес (Корсунь). Імператор змушений був поступитися [9, с. 77].

Після хрещення восени 988 р. Володимир одружився з Анною, а згодом відбулося хрещення киян [10, с. 51].

З літописного повідомлення видно, що нова віра не могла поширитися тільки за бажанням князя. Введення християнства зустріло гострий опір і вимагало примусових заходів. Кияни були зігнані до Дніпра, де їх хрестили попи з Корсуня та Царграда [11, с. 73].

А напередодні Володимир попередив про наслідки непослуху: – «якщо хто не з'явиться уранці на річці, багатий чи бідний, то стане ворогом...» [9, с. 80].

Хрещення в регіонах Русі тривало упродовж кількох століть, оскільки населення вперто не бажало розставатися зі звичною вірою предків. Процес християнізації держави йшов повільно, а незрідка й хворобливо, населення гостро реагувало на нові ідеологічні віяння, що розповсюджувалися по всіх градах, погостах і селах. Християнські проповідники нашоувалися на глухе чи пряме незадоволення народу, яке іноді виявлялося у формі фізичної розправи над ними [12, с. 76].

Треба ще врахувати те, що для підготовки християнства західні країни пройшли майже тривіковий період (згадаємо Римську імперію). Київська Русь для підготовки «своєї» релігії не мала такого тривалого часу відповідно до запитів феодальної формації. Не мала держава й відповідного кола людей, здатних взяти на себе роль проповідників нової релігії. На Русі в IX–X ст. ще не було своєї книжності, тому християнізація Русі розтяглася на кілька століть.

Прийняття нової релігії мало позитивні і негативні наслідки для давньоруської держави. Прийняття християнства значно вплинуло на подальший розвиток Київської Русі:

1. Нова віра сприяла остаточному розкладу родового ладу й формуванню та зміцненню нових феодальних відносин у східних слов'ян. Християнство, сформоване як релігія класового суспільства, освячувало владу панівної еліти, соціальну диференціацію та всю феодальну систему. Водночас воно рішуче стверджувало рівність усіх перед Богом, чим закладало принципово нові підвалини в ідеологічні моделі майже всіх соціальних рухів, у тому числі антифеодальних.

2. Православ'я стало надійним ґрунтом для створення могутньої, централізованої самодержавної країни. Централізація держави зламала сепаратизм місцевих князів та племінних вождів, утвердили єдиновладдя київського князя як основу політичної моделі управління Руссю.

3. Прийняття християнства сприяло зростанню міжнародного авторитету держави. Давньоруській державі відкрили шлях до її визнання європейською християнською спільнотою. З того часу великий князь ставав повноцінним суб'єктом міжнародного права.

4. Під впливом християнства поступово відбулася докорінна зміна світобачення та світосприйняття населення Давньоруської держави.

5. Нова віра заклала якісно нові підвалини в культурній сфері, сприяла розвиткові писемності, літератури, архітектури та мистецтва [13, с. 79].

Водночас прийняття християнства візантійського зразка спричинило появу низки негативних явищ, тенденцій та процесів:

1. Православна церква не стала справжнім гарантом захисту різних соціальних верств, вагомою противагою самодержавній владі.

2. Прилучення до багатства світової культури було обмежене. На противагу країнам Західної Європи, а також слов'янським державам Польщі та Чехії, де утвердився західний католицький варіант християнства і мовою богослужіння та церковної літератури була латина, на Русі церковна служба правилася слов'янською мовою. Безумовно, це сприяло швидкому поширенню нової релігії серед населення, але водночас помітно звужувало русло культурного потоку, адже прилучення до світової культури відбувалося, головним чином, через слов'янську літературу з Болгарії, Сербії та частково через грецькі книги, що перекладалися на Русі.

3. Цивілізуючий вплив Візантії на Русь був затухаючим. З часу прийняття Руссю християнства до падіння Візантії в XV ст. під натиском турків ця імперія не виходила із стану перманентної кризи. Криза політична завжди зумовлює кризу духовну. Потенціал візантійського цивілізуючого впливу поступово згасав, продукуючи замість енергії та новаторства традиціоналізм та консерватизм. [13, с. 80].

Дуже влучно про введення християнської віри зазначив митрополит Іларіон: «Православна Віра – це душа України, яка її оживлює. На Православ'ї виросла Україна, набула собі слави й життя. На Православ'ї стала нацією... Одним словом, Православна Віра – це корінь України. Якби він усох, то всохла б і вся Україна!» [14, с. 403].

Висновки. Запровадження християнства – це епохальний поворот в історії Давньоруської держави, який не тільки суттєво вплинув на всі сфери тогочасного суспільного життя, а й надовго визначив характерні особливості вітчизняної моделі історичного розвитку. Князь Володимир мав альтернативу у виборі релігії та обрав християнство східного зразка, головна його заслуга в тому, що він обрану християнську релігію зробив державною.

Отже, запровадження християнства на Русі, безумовно, було явищем прогресивним. Воно сприяло формуванню та зміцненню феодальних відносин, розвитку державності, зростанню міжнародного авторитету, розвитку культури. Цей факт вивів Русь в один ряд з європейськими країнами. Тепер Руська держава була в очах європейців високорозвиненою державою з сильним князем.

Але найважливішим залишається той факт, що така релігійна політика князя сприяла формуванню українства як нації, з самобутньою культурою і релігійними віруваннями.

Список літератури:

1. Повесть временных лет / Подготовка текста, перевод, статьи и комментарии Д. С. Лихачева. Под ред. В. П. Адриановой-Перетц. 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Наука, 1996. – 667 с.
2. Толочко О.П. Київська Русь. / О.П. Толочко, П.П. Толочко. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 352 с.
3. Ловмянський Г. Русь и норманны / Г. Ловмянський; пер. с пол.: М. Е. Бычковой. – М.: «Прогресс», 1985. – 304 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ulfdalir.ru/>
4. Саган О. Н. Українське православ'я: історіософське осмислення феномену / О. Н. Саган // Українське релігієзнавство. – 1996. – № 1. – С. 58-67.
5. Яковенко Н. Нарис історії України / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2006. – 582 с.
6. Горелов М. Є. Цивілізаційна історія України / М. Є. Горелов, О. П. Моця, О. О. Рафальський. – К.: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2005. – 632 с.
7. Брайчевський М. Ю. Суспільно-політичні рухи в Київській Русі / М. Ю. Брайчевський. – К.: вид-во ім. О. Теліги, 2004. – 700 с.
8. Греков Б. Д. Киевская Русь / Б. Д. Греков. – Л.: Госполитиздат, 1953. – 569 с.
9. Моця О. П. Київська Русь: від язичництва до християнства. Навчальний посібник / О. П. Моця, В. М. Ричка. – К.: Глобус, 1996. – 224 с.
10. Повесть временных лет. – М. Л.: Изд-во АН СССР. – 1950. – 200 с.
11. Толочко П. П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории / П. П. Толочко. – К.: Наукова думка, 1987. – 245 с.
12. Котляр М. Ф. Русь язичницька: біля витоків східно-слов'янської цивілізації / М. Ф. Котляр. – К.: Заповіт, 1995. – 288 с.
13. Бойко О. Д. Історія України: Посібник / О. Д. Бойко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 656 с.
14. Митрополит Іларіон (Огієнко) Дохристиянські вірування українського народу: Історико-релігійна монографія / Іларіон (Огієнко). – Видавництво: Вінніпег, «Волинь», 1965. – 424 с.

Толкач А.Н.

Научно-учебный институт права и социальных технологий
Черниговского национального технологического университета

ЗНАЧЕНИЕ РЕЛИГИОЗНОЙ РЕФОРМЫ ВЛАДИМИРА ВЕЛИКОГО В СТАНОВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье освещено значение введения христианства Владимиром Великим для дальнейшего формирования государственного устроения в Украине. Проанализированы особенности перехода от язычества к христианству и раскрыта проблема выбора религии на пользу восточного христианства. Автор раскрывает решающее значение решения князя Владимира о введении христианства для формирования украинцев как нации, с самобытной культурой и религиозными верованиями.

Ключевые слова: Владимир Великий, князь, религия, реформа, христианство, язычество.

Tolkach A.N.

Research and Training Institute of Law and Social Technologies
Chernihiv National Technological University

THE ROLE OF THE RELIGION REFORM VOLODYMYR THE GREAT IN STATE FORMATION OF UKRAINE

Summary

This article highlights the importance the introduction of Christianity by Volodymyr the Great for further state formation process in Ukraine. The peculiarities of the transition from paganism to Christianity are analyzed; and the problem of choice of religion in favour of the Eastern Christianity is shown. The author reveals the crucial meaning of Prince Volodymyr decision that deal with introducing Christianity for Ukrainian people as a nation with a unique culture and religious beliefs.

Keywords: Volodymyr the Great, Prince, religion, reform, Christianity, paganism.